

„...to, čo dnes dieťa vykoná s pomocou dospelých, bude v blízkej budúcnosti schopné vykonať samostatne.“

(L. S. Vygotskij)

Nástup dieťaťa do školy predstavuje zásadný zlom v jeho doterajšom živote. Z dieťaťa analfabeta sa stáva dieťa gramotné. Dieťa si osvojuje (okrem iného) základy čítania a písania ako nevyhnutného prostriedku pre ďalší proces vzdelávania sa. Osvojovanie písanej reči je preto dominantnou zložkou elementárneho vzdelávania. Veľká väčšina žiakov sa naučí čítať a písať prostredníctvom bežne aplikovaných a overených metód. Popri tejto veľkej skupine však máme v školách aj nemalé percento žiakov, ktorým tradične používané postupy nácviku čítania a písania nevyhovujú.

ČÍTANIE

Čítanie je prvou vstupnou bránou k informáciám a vedomostiam. Pedagogická i psychologická prax dokazujú, že poruchy čítania negatívne ovplyvňujú úspešnosť žiaka v škole, sú vážnou prekážkou efektívneho učenia sa, prejavujú sa ako opakované školské neúspechy, čo je zdrojom psychickej traumy a nevhodných reakcií i postojov okolia (najmä rodičov a pedagógov). Tie následne vyvolávajú u žiaka sekundárne poruchy ako negatívny postoj ku školskej práci, neurózy a neurotické poruchy, psychosomatizáciu, záškoláctvo, poruchy správania (klamanie, podvádžanie), agresivitu a pod.

Tradičné vnímanie pripravenosti dieťaťa na školu, konkrétne na čítanie a písanie, definuje ako kľúčové schopnosti: zrkovú percepciu a diferenciáciu, sluchové rozlišovanie a zmysel pre rytmus, grafomotorické a vizuomotorické schopnosti, stranovú orientáciu, výslovnosť, slovnú zásobu a bežné vyjadrovacie schopnosti.

Novšie výskumy však ukázali, že kľúčová úloha v čítaní, osvojovaní pravopisu a písomnom vyjadrovaní patrí schopnostiam a procesom jazykovej povahy. Medzi tzv. silné prediktory špecifických porúch učenia patria: znalosť písmen, fonologické procesy a fonematické uvedomovanie, gramatický cit, krátkodobá, tzv. pracovná pamäť, rýchle vybavovanie slov z pamäti, porozumenie reči a schopnosť súvisle rozprávať o nejakej téme, tzv. naratívne schopnosti.

Poznanie prediktorov špecifických porúch učenia má význam teoretický i praktický zároveň. Teoretický, aby sme chápali jazykovo-kognitívnu povahu procesov čítania i písania, praktický zasa z hľadiska možností prevencie, včasnej diagnostiky a ranej intervencie u ohrozených žiakov. Bez pochopenia mechanizmov, ktoré tvoria základ prípadných špecifických porúch učenia totižto nie je možné vytvoriť adekvátne korekčné a stimulačné programy pre skupinu tzv. „rizikových“ žiakov.

Porucha čítania sa prejavuje problémami pri čítaní, kedy je narušené čítanie ako vlastný akt. Čítanie je buď pomalé, namáhavé, neplynulé, s menším

výskytom chýb (tzv. pravohemisférové čítanie), alebo naopak rýchle, so zvýšenou chybovosťou (tzv. ľavohemisférové čítanie). Niekedy však nie je možné túto kategorizáciu jednoznačne uplatniť.

Žiaci s dyslexiou mávajú taktiež problémy s intonáciou a melódiou vety (čítajú monotónne, neklesajú hlasom), pri čítaní nesprávne hospodária s dychom. Niekedy opakujú začiatky slov, neudržia pozornosť na jednom riadku, preskakujú riadky a ťažšie sa orientujú v texte.

V bežnom edukačnom procese i v špeciálnopedagogickej praxi sledujeme pri čítaní žiakov typické špecifické chyby:

a/ chyby v správnosti prečítaného:

- zámena písmen/slov,
- vynechanie písmen/slov,
- pridanie písmen/slov,
- prehodenie poradia písmen/slov,
- zámena dĺžky samohlások, slabikotvorných spoluhlások r, l,
- skomolenie slov.

b/ chyby v spôsobe čítania:

- hláskovanie, slabikovanie, sekanie slov,
- dlhé pauzy medzi slabikami/slovami,
- opakovanie písmena/ slabiky/ slova,
- nesprávna intonácia,
- nesprávna výslovnosť mäkkých/tvrdých slabík a dvojhlások.

Žiaci mávajú problémy aj s *reprodukciou čítaného textu*. Buď si vôbec nepamätajú, čo čítali, reprodukcia je nesprávna, pretože sa príliš sústredia na výkon čítania ako taký, alebo je reprodukcia chudobná, útržkovitá, nesamostatná. V lepších prípadoch sú schopní reprodukovať text pomerne správne, ale iba s pomocou nápovedných otázok. Prípadne je reprodukcia čítaného textu správna, ale aj s použitím nesprávne prečítaných slov. Prejavovať

sa môže taktiež vplyv nedostatočnej krátkodobej pamäti – žiaci si lepšie pamätajú koniec alebo začiatok textu, stred im uniká. Inokedy je reprodukcia chaotická, žiak reprodukuje text tak, ako mu práve napadne, bez logickej a časovej postupnosti (typické najmä pre žiakov s ADD alebo ADHD).

Výkony žiakov v čítaní ovplyvňujú rovnako aj *poruchy reči*. Sú to predovšetkým špecifické asimilácie, ale taktiež artikulačná neobratnosť. Žiaci potom zle čítajú, pretože nesprávne vyslovujú a artikulujú niektoré hlásky a skupiny hlások. Čítanie je neplynulé, žiaci robia chyby alebo výrazne spomaľujú tempo pri čítaní náročnejších typov slov (najmä slov so zhlukom spoluhlások). Vtedy je vhodné, príp. až nevyhnutné so žiakmi absolvovať odbornú logopedickú intervenciu.

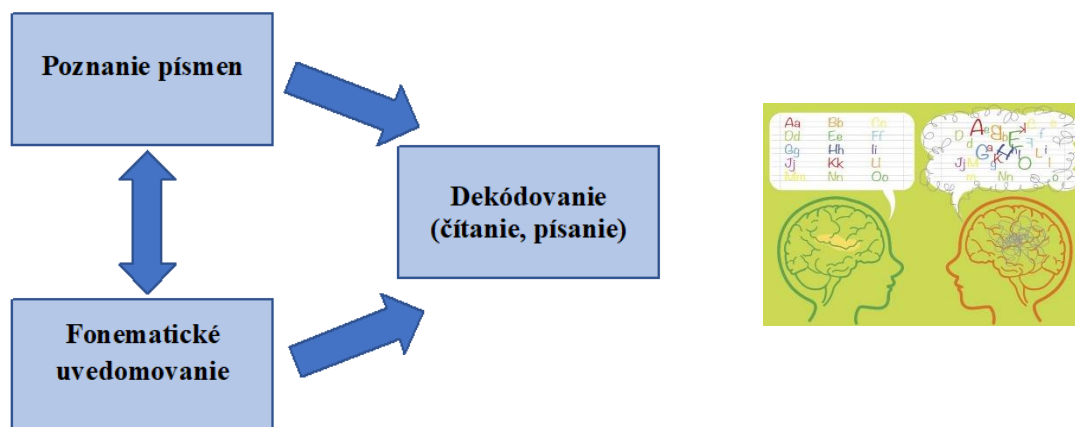
U žiakov s dyslexiou dochádza k disproporcii medzi úrovňou ich všeobecných intelektových schopností a úrovňou čitateľských schopností (v neprospech úrovne čítania). Taktiež v porovnaní s úrovňou bežnej populácie čítajú slabšie. Títo žiaci potom mávajú problémy pri všetkých činnostiach, ktoré sú závislé od čitateľského výkonu. Teda nielen v jazykoch, ale aj v náukových predmetoch (pri porozumení a zapamätaní si odborných termínov) a v matematike (predovšetkým pri riešení slovných úloh).

Spomínané problémy v čítaní robia samotné čítanie pre žiaka namáhavejším, obmedzujú možnosť porozumenia textu, estetického zážitku a následne chuť, motiváciu k čítaniu a vytvorenia si pozitívneho vzťahu k tomuto procesu. V neposlednom rade tento problém spôsobuje problémy v sociálnom začleňovaní a vytváraní si pozitívnej klímy v pracovnom i osobnom živote človeka. Preto si myslíme, že tieto dôvody sú dostatočnými podnetmi na hľadanie najschodnejšej cesty k prekonávaniu problémov v čítaní.

Osvojovanie si základov čítania a písania a rozvíjanie týchto základných školských schopností sa zvyčajne nedostavuje automaticky, ale vyžaduje si *špeciálny tréning*.

Rozvíjanie čitateľských schopností

Kľúčové poznávacie procesy pre vývin čítania sú **poznanie písmen**, **fonematické uvedomovanie** a **rýchle automatické pomenovanie** (dekódovanie).

Ak niektorý z uvedených procesov nie je dostatočne rozvinutý, začínajú sa u žiaka objavovať problémy v čítaní (a vo veľkej väčšine prípadov následne aj v písaní). Včasnou a vhodne zvolenou nápravou je však možné jednotlivé procesy rozvíjať, a tým zmierniť pôvodné nedostatky v čítaní.

Námety na reedukačnú činnosť u žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami

1. POZNANIE PÍSMEN

Nakoľko písmeno je vnímané predovšetkým pravou hemisférou, vhodné je nové písmená vyvodzovať v spojení s prírodnými, príp. umelými zvukmi:

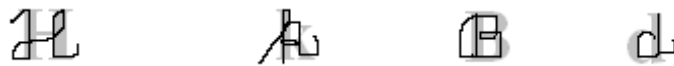
ffff – vietor, ssss – hus, zzzz – mucha, šššš – byť ticho, áááá - zívanie

Jednotlivé písmená je možné spájať aj s:

- pohybom a gestami,
- obrázkom (hry Lotto, Domino, Pexeso),
- riekankou.

Pre využitie *multisenzoriálneho prístupu* (t. j. zapojenie viacerých zmyslov do činnosti) sa odporúča:

- ✓ modelovanie písmen (z plastelíny, hrubého špagátu, drôtu),
- ✓ maľovanie písmen,
- ✓ vytrhávanie písmen z papiera,
- ✓ ohmatávanie písmen vyrobených z rôznych materiálov (polystyrén, PVC, drevo, látka, brúsny papier),
- ✓ písanie písmen prstom do krupice,
- ✓ písanie písmen na chrbát, do dlane žiaka,
- ✓ obťahovanie tlačených tvarov písmen na písané (hra: Na kúzelníkov),

- ✓ dokresľovanie nedokončených tvarov písmen (najskôr chýba menšia časť z písmena, postupne väčšia časť),

- ✓ skladanie písmen z menších dielov (puzzle).

2. FONEMATICKÉ UVEDOMOVANIE

Fonematické uvedomovanie je schopnosť vedome narábať so slovami, uvedomovať si zvukovú štruktúru slov, identifikovať poradie zvukov reči v plynulom toku reči, uskutočňovať hláskovú analýzu, syntézu aj zložitejšie manipulácie so zvukmi reči.

A) Slovná štruktúra vety

Určovanie počtu a poradia slov vo vete

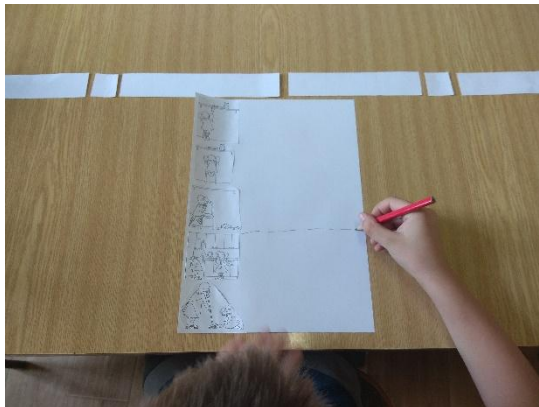
- **Vykladanie predmetov** – dieťa vyloží toľko predmetov (kamienky, gombíky, kocky...), koľko slov bude obsahovať veta, ktorú vymyslelo (napr. Pes naháňa čiernu mačku.). Malo by vedieť určiť počet slov vo vete a uvedomiť si medzery medzi jednotlivými slovami.

- **Utváranie slovných schém** - namiesto predmetov bude dieťa k vetám strihať z papiera potrebný počet pásov. Jednotlivé pásy môžu mať odlišnú dĺžku podľa toho, či je počuté slovo krátke alebo dlhé.

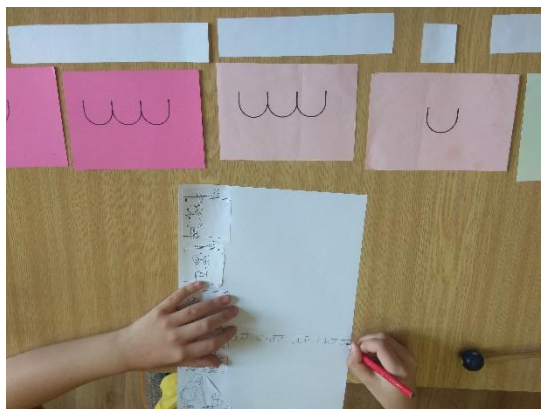
k jednotlivým vetám dieťa zapíše slovné schémy vo forme čiar
(napr. _____).

B) Slabičná štruktúra slova

Delenie slov na slabiky a tvorba slabičných schém

- **Slabikovanie slov počas recitovania básne, rozprávania** – slabikovanie spájať s pohybom, s tleskaním, dupaním, klopaním, udieraním varešiek o seba a pod.
- **Vykladanie predmetov** – dieťa vyloží pred seba taký počet predmetov (kociek, gombíkov, kamienkov), koľko slabík bude mať vyslabikované slovo.
- **Utváranie slabičných schém** - dieťa sa naučí robiť k rôznym slovám grafické schémy. Najskôr bude počet slabík v slove napodobňovať tzv. „oblúčikovaním“ prstom vo vzduchu, postupne bude tvoriť grafické schémy ceruzkou na papier, napr. . Dôležité je, aby vedelo správne zosúladiť hovorenie (slabikovanie) s pohybom ruky (písanie grafickej schémy).

- **Triedenie obrázkov (slov) ku grafickým schémam** - na kartičkách môžu byť nakreslené grafické schémy k 1, 2, 3, 4 a 5-slabičným slovám. Dieťa dostane kartičky s rôznymi obrázkami, názvy ktorých vyslabikuje a postupne priradí k správnym grafickým schémam podľa zodpovedajúceho počtu slabík.
- **Tvorba slov ku grafickým schémam** - pre rozvíjanie aktívnej slovnej zásoby sa dieťa pokúsi o vymyslenie slov s určeným počtom slabík.

Vyčleňovanie slabík v slove

- **Vyslovenie určenej slabiky v slove** – dieťa povie zadané slovo po slabikách a vyloží pred seba toľko rovnako farebných kociek (gombíkov, kamienkov), z koľkých slabík sa dané slovo skladá. Následne na to jednu kocku zamení za farebne inú kocku (napr. □□□□□). Dieťa bude mať za úlohu vyznačenú slabiku v danom slove vyčleniť – t. j. jednotlivé slabiky v slove vysloví pošepky a iba vyznačenú slabiku vysloví nahlas (vyčlení ju zo slabičnej štruktúry slova).
- **Zvýrazňovanie vyčlenenej slabiky v slabičných schémach** – úlohou dieťaťa bude zakresliť slabičnú schému k vyslovenému slovu. Následne na to pri každom slove rodič vyčlení ľubovoľnú slabiku v slove a dieťa bude mať za úlohu určiť polohu vyčlenenej slabiky v slove a farebne ju zvýrazniť v slabičnej schéme (napr.). Nakoniec bude dieťa „čítať“ jednotlivé slová dohodnutým spôsobom – nezvýraznené slabiky bude hovoriť pošepky a zvýraznené slabiky vysloví nahlas.
- **Skryté slabiky** – dieťa bude mať pred sebou na stole rozložené rôzne obrázky (max. 5 obrázkov). Rodič povie ľubovoľnú slabiku a dieťa bude hľadať, v ktorom slove je daná slabika ukrytá. Vyberie pred seba správny obrázok, vyloží k nemu toľko kociek, z koľkých slabík sa dané slovo skladá a hľadanú slabiku v slove nahradí kockou inej farby. Vyložené slovo „prečíta“ už naučeným spôsobom.

C) Hlásková štruktúra slova

Určovanie prvej a poslednej hlásky v slove

- **Triedenie obrázkov podľa začiatočných/posledných hlások v slove.**
- **Vyrad'ovanie obrázku**, ktorý podľa začiatočnej/poslednej hlásky medzi ostatné nepatrí.
- **Slovný futbal** – dieťa a rodič budú vymýšľať slová tak, že nasledujúce slovo sa bude začínať na hlásku, ktorou bude predchádzajúce slovo končiť (napr. kohút – tulipán – nos...).
- **Slovné hádanky:** „*Na čo myslím?*“ -v krátkosti opíšeme predmet (zvieru, osobu), na ktorý budeme myslieť a povieme, na akú hlásku sa začína názov daného slova. Dieťa bude hádať a hovoriť svoje odpovede.
- **Nedokončené vety** (napr. Mamička upiekla k.....). Dieťa bude hovoriť svoje odpovede, ktoré môžu byť rôznorodé (napr. koláč, kura, kačicu...). Dôležité je, aby vzniknuté vety boli zmysluplné.

Zložitejšie manipulácie so zvukmi reči

- Povedať slovo **odzadu** - napr. les – sel, lampa - apmal.
- **Transpozícia hlások** – výmena určenej hlásky za inú (napr. v slove LES nahradiť písmeno L za P a vznikne PES).
- **Prehodenie poradia slabík** – napr. v slove PÍLA a vznikne LAPÍ.
- **Vysloviť slovo bez určenej hlásky** – napr. TLAK vysloviť bez hlásky L a vznikne TAK.
- **Vymyslieť slová zložené z hlások obsiahnutých v základnom slove** – napr. zo slova LOKOMOTÍVA je možné utvoriť slová ako *motív, tok, ako, tím, kolo.....*
- **Hľadanie hraníc medzi slovami** – oddeliť čiarou jednotlivé zmysluplné slová (napr. PESMAČKAKOHÚT; AUTOSILNOTRÚBI).

3. RÝCHLE AUTOMATICKÉ POMENOVANIE (dekódovanie)

Dekódovanie je dobrým ukazovateľom úrovne čítania predovšetkým v počiatočných fázach osvojovania si čítania. Dekódovanie je taktiež dôležitý spôsob čítania, ktorý umožňuje prečítať slová, s ktorými sa žiak doposiaľ nestretol (odborné názvy, neznáme pojmy, cudzie slová) a je celkovo efektívnejší pri identifikácii slov.

Rýchle pomenovávanie:

Vyrobíme pre dieťa hárok A4, na ktorom budú v ľubovoľnom poradí (max. 5 rôznych znakov) v riadku rôzne:

- ✓ **Farby** – dieťa sa snaží čo najrýchlejšie pomenovávať jednotlivé farby.

- ✓ **Tvary** – dieťa sa snaží čo najrýchlejšie pomenovávať jednotlivé tvary.

- ✓ **Písmená** – dieťa sa snaží čo najrýchlejšie pomenovávať jednotlivé písmená.
- ✓ **Čísla** – dieťa sa snaží čo najrýchlejšie pomenovávať jednotlivé čísla.

Pred samotným čítaním môže dieťa v rámci čítacej rozcvičky na krátkom úseku v texte čo najrýchlejšie čítať všetky začiatkové písmená slov.